

Croatica XXIII/XXIV (1992/1993) – 37/38/39

Izvorni znanstveni članak

Antonija Zaradija Kiš

HRVATSKOGLAGOLJSKA KNJIGA O JOBU

UDK 886.2.081–02 * 003.349.12

Ova studija razmatra starozavjetnu Knjigu o Jobu u hrvatsko-glago-ljskim brevijarima s osobitim osvrtom na stilistiku.

Najveći dio hrvatskoglagoljskih brevijara prema »Zakonu rimskoga dvora« sadrži u temporalu *Knjigu o Jobu* koja se čita u prvom tjednu mjeseca rujna. Ta starozavjetna priča nastaje krajem VI. st.p.n.e.¹ i nalazi svoje mjesto u kanonu od samog početka njegova utemeljenja (II. st.), pripadajući kategoriji poetskih mudrosnih knjiga. Sudionik masovnog progona i tlačenja, autor *Knjige o Jobu*,² zahvaljujući svojoj erudiciji i pjesničkom talentu, opće poznatu klasičnu priču o Jobu razvija na osobnim patnjama i patnjama svog naroda pod okriljem nadnacionalnog humanizma. Na tome počivaju egzistencijalistička pitanja o smislu života, religiji, moralu i sreći, koja svojom univerzalnošću nadmašuju i vrijeme i generacije. *Knjiga o Jobu* postaje tradicijom ljudskog postojanja zauzimajući tako središnje mjesto u literarnim i drugim istraživanjima. Zato nije čudo da je njeno mjesto od posebnog značaja i u našoj hrvatskoglagoljskoj književnosti. Ne samo zbog vječne teme »pravednog patnika«, već i zbog moralnog pristupa njenih prevoditelja odnosno prepisivača, koji nam kroz nju razotkrivaju iznimno jezično blago našega jezika i kulture, otvarajući tako put plodnim lingvističkim istraživanjima našega vremena.

Starozavjetna *Knjiga o Jobu* zabilježena je u tridesetak postojećih glagoljskih kodeksa od XIV–XVI. st. Većina njih sadrži samo nekoliko prvih glava, a samo četiri brevijara imaju zabilježenu cjelovitu *Knjigu o Jobu* s manjim propustima. To su Vat₅ iz 1379. god, Mos iz 1442. god, N₂ iz 1495. god. i Dab iz 1486. god. Od spomenutih tridesetak glagoljskih kodeksa, 22 su brevijara (tri tiskana: Baromićev iz 1493. god, Brozićev iz 1561. god. i prvotisak iz 1491. god.), pet fragmenata, jedan ritual (Klimantovićevo iz 1512. god.), jedan zbornik (Pariški iz 1375. god.) i jedan psaltir (Lobkowitzovo iz 1359. god.). S obzirom na varijante razlikujemo dva matična predložka. Za prvi je vezano sedam brevijara koji su prevedeni prema *Septuaginti*, a za drugi svi ostali tekstovi prevedeni prema *Vulgati*. Kad govorimo o staroslavenskom prijevodu sa *Septuaginte* ili *Vulgate*, potrebno je naglasiti da se ne radi o dvije vrste neovisnih prijevoda, već da se stariji prijevod s grčkog kasnije preinačavao prema latinskom tekstu *Vulgate*.³ To prožimanje *Septuaginte* i *Vulgate* na slavenskom tekstu uočavamo već u prvoj rečenici *Knjige o Jobu*: *Vir erat in terra Hus / ἄνθρωπος τις ἦν χωρᾷ τῆ Αυσουδι*. Svi naši kodeksi imaju prema grčkom *av'sidon'scēi*,⁴ jer je nemoguće bilo prevesti lat. *Hus*, vje-

¹ Datiranje inače varira između VI. i IV. st.p.n.e.

² Autor *Knjige o Jobu* je nepoznat, ali su se egzegete složile da je izraelskog porijekla, te da je živio negdje u prednjoj Aziji u vrijeme izgnanstva.

³ To se može povezati s dozvolom pape Inocentija IV. iz 1248. i 1252. o upotrebi crkvenoslavenskog jezika i glagoljice, a što je podrazumijevalo preinačavanje postojećih glagoljskih tekstova prema latinskom.

⁴ Varijante: *av'sidon'scēi* Vat₅ 186c Mos 195b, *avsid'scēi* N₂ 204 Vat₁₉ 150c Pm 167d Vat₁₀ 163c Oxf 174a D₂₁₅ 212r Dab 87c, *av'sidas'cē* N₁ 200c, *avsidan's'cēi* Brib 69d.

rojatno zato što *husa* znači isto što i *gusa*, te tako ostaje grčki prijevod *Αυσίτιδι*. Takvih primjera ima više, a osobito je interesantan deseti stih druge glave koji je prema Septuaginti daleko opsežniji⁵ od latinske verzije koja ga je sažela u jednu rečenicu: *dixit autem illi uxor sua adhuc tu permanes in simplicitate tua benedic Deo et morere*, a s kojom se slaže i većina naših tekstova: *r(e)če že emu žena ego . dok(o)lē pribivaēši v nevin-stvi t'voem̃ . bl(agosto)vi b(og)a i umri*. Svi naši brevijari prevedeni prema Septuaginti sadrže proširenu verziju ovoga stiha koja se podudara s hebrejskim originalom:

*Vr̃emeni že mnogu mimoš'dšu . reče k nemu žena
ego . dokolē tpiši g(lago)le . se poždu oče
vr(ē)me malo čae nadēēniē sp(̃)seniju moemu .
se pogibe pamet' tvoē ot z(e)mle . s(i)n(o)ve
tvoi i dečeri moega črēva . strasti i bolēzni .
eže v t̃bče trudih' se sa usiliem' . ti že sam'
sēdiši v gnoju i črvah' . ob noč' na ēsnē bes
pokrova . az' že prēhodeči i rabotajuči . na
mēsto ot mēsta . i v hraminu ot hramini . i
žduči sl̃nca kogda zaide . da počiju ot truda
i strasti eže me n(i)ne ob'dr̃žet' . ñb r'ci
eter̃b g(lago)l̃b k̃b g(ospod)u i umri .*

S obzirom na podjelu glagoljskih tekstova u dvije grupe, studiju *Knjige o Jobu* potrebno je razvijati u dva pravca. Prvu grupu čini dakle sedam glagoljskih brevijara iz XIII/XV. st. koji su direktno vezani za Septuagintin tekst, a sadrže samo prvih nekoliko glava *Knjige o Jobu* To su: Vb₁ (XIII/XIV. st.) *Job* 1,1–22; 2,1–13; 3,1–15, Vb₂ (XIV. st.) *Job* 1 – 4,1–9, Vb₃ (XV. st.) *Job* 1 – 2,1–6, VO (1396. god.) *Job* 1 – 4,1–9, *Mavr* (1460. god.) *Job* 1,1–17,⁶ Pad (XIV. st.) *Job* 1,1–22; 2,1–13; 3,1–12, MR161

⁵ 9 χρόνου δὲ πολλοῦ προβεβηκότος εἶπεν αὐτῷ ἡ γυνὴ αὐτοῦ
Μέχρι τίνος καρτερήσεις λέγων

9a Ἴδὸν ἀναμένω χρόνον ἔτι μικρὸν
προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου;

9b ἰδὸν γὰρ ἠφάνισται σου τὸ μνημόσυνον ἀπὸ τῆς γῆς.
υἱοὶ καὶ θυγατέρες, ἐμῆς κοιλίας ὠδίνες καὶ πόνοι,
οὗς εἰς τὸ κενὸν ἐκοπίασα μετὰ μόχθων.

9c σὺ τε αὐτὸς ἐν σαπρῖα σκωλήκων κάθησαι διανυκτερεύων
ἕθριος.

9d Κἀγὼ πλανῆτις καὶ λάτρις
τόπον ἐκ τόπον περιερχομένη καὶ οἰκίαν ἐξ οἰκίας
προσδεχομένη τὸν ἥλιον πότε δύσεται,
ἵνα ἀναπαύσωμαι τῶν μόχθων καὶ τῶν ὀδυνῶν, αἶ με νῦν
συμέχουσιν.

9e ἀλλὰ εἰπόν τι ῥῆμα εἰς κύριον καὶ τελεῦτα.

⁶ To je najmlađi tekst koji jedini ima realiziranu arhaičnu konsonantsku skupinu *žd* kao *ī*.

(1442. god.) *Job* 1,1–22; 2,1–6. Najstariji među njima Vb₁ sadrži najviše arhaizama grafijskog i morfološkog tipa, te se time najviše približava glagoljskoj matici. To je jedini brevijarski tekst koji po grafijskim oznakama pripada prijelaznom obliku hrvatske ustavne glagoljice, što se naročito primjećuje u oblijim spojnicama kod slova $\mathbb{L}\mathbb{L}$, $\mathbb{M}\mathbb{L}$, $\mathbb{M}\mathbb{M}$. Svi ostali brevijari⁷ pisani su lijepim definitivno oblikovanim hrvatskim ustavom, a grafijski arhaizmi su se zadržali jedino u jednostavnim inicijalima, u upotrebi slova \mathbb{M} koje ima uvijek glasovnu funkciju, te u granatom *m* u ligaturi tipa *zml*.

Morfološki se arhaizmi ističu naročito u tvorbi pridjeva:

(1,5) *pirovni* Vb₁ 240a : *pirovnie* Vb₂ 251b VO 377a Pad 283a Mavr 162c, (1,13) *starêišago* Vb₁ 240c Vb₂ 252a VO 377d Pad 284a : *stariega* Mavr 163a, zatim u aktivnoj upotrebi duala (1,22) *ustnama svoima*, (3,12) *srêtosta kolene*, te u glagolskim oblicima asigmatskog aorista (1,21) *izidь*, (1,15–16–17–19) *pridь*, (1,19) *spasь se*, prisutnog u svim brevijarima, pa čak i u Mavr koji jedini ima i mlađe sigmatske oblike: *izidohь*, *pridohь*. Što se tiče leksičke arhaičnosti evo nekoliko odabranih primjera zajedničkih za svih sedam brevijara kroz koje se odražava starina, a čime se potencira tekstovna ekspresivnost, naročito ako ne zaboravimo da je riječ o poeziji:

- (2,11) *mučitelь* grč. *τύραννος* – vladar, vlastelin (cf. Slovník 273),
 (1,15–17) *oružie* grč. *μάχαира* – mač (cf. Skok II, 567),
 (3,11) *črêvo* grč. *γαστρός* – utroba,
 (1,17) *snuznici* grč. *ἑπτεῖς* – vjesnici.

Posebno je zanimljiv primjer u stihu 3,8 *vetnost'* Vb₁ 241d, *vetь* Vb₂ 254a, *vet'hie* Pad 286b – posljednja četvrtina Mjeseca, u iskonskom značenju.⁸ Usprkos vjernosti slavenskog prijevoda prema grčkom predlošku, pogreške koje susrećemo rezultat su nerazumijevanja grč. teksta ili pogrešnog prepisivanja.⁹

Što se tiče proširenja ili redukcije glagoljskog teksta obzirom na grčki, ne zaboravljajući pritom da se naši tekstovi uglavnom čvrsto drže grčkog predloška, ustanovljeno je da je tekst VO najviše reduciran i da najviše odstupa od grčkog predloška. Tako nam se nameće misao o drugoj provenijenciji njegove glagoljske matice.¹⁰ Ako bismo za osnovni tekst u na-

⁷ J. Tandarić, *Hrvatskoglagoljski padovanski brevijar*, Slovo 27, Zagreb 1977, str. 129–147; M. Pantelić, *Glagoljski brevijar popa Mavre iz godine 1460*, Slovo 15–16, Zagreb 1965, str. 94–149.

⁸ A. Zaradija Kiš, *Prijevod 3,8 Knjige o Jobu u hrvatskoglagoljskim rukopisima*, Slovo 39–40, Zagreb 1990, str. 127–130.

⁹ F. Pechuška, *Staroslavavský překlad knihy Job*, Praha 1935, str. 11; A. Zaradija Kiš, *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti* (doktorska disertacija), Zagreb 1991, str. 228–229.

¹⁰ J. Vajs, *Najstarší breviár chrvatskohlaholský*, Praha 1910, str. LXI–LXII; F. Pechuška, str. 11–14; M. Mihaljević, *Nekoliko lingvističkih zanimljivosti iz hr-*

šem istraživanju uzeli tekst iz VO, kao što je to učinio F. Pechuška u svojoj preciznoj statističkoj studiji, složili bismo se s njegovim zaključkom da je staroslavenski prijevod *Knjige o Jobu* najbliži grčkoj Hesihijevskoj recenziji.¹¹ Ali ako za osnovni tekst uzmemo onaj iz brevijara MR 161, dolazimo do rezultata da je Lucianovska recenzija bila grčki predložak staroslavenskom prijevodu. O kojoj se grčkoj recenziji radi ne možemo još točno utvrditi, ali je moguće da je *Job* u osnovi preveden prema nekom vrlo starom, za nas nepoznatom grčkom predlošku kojim su se vjerojatno služila sv. Braća.¹² Tome u prilog ide velik broj raznovrsnih varijanata u glagoljskim prijepisima.

Drugi pravac proučavanja temelji se na hrvatskoglagoljskim tekstovima *Knjige o Jobu* koji su nastali na osnovi latinskog Jeronimovog, tj. Vulgatinog teksta. Korpus ove studije obuhvaća dvadesetak rukopisa podijeljenih u dvije skupine od kojih se N₁ (1459. god.), N₂ (1495. god.),¹³ Pm (XIV. st.), Dab (1486. god.) nalaze na čelu grve, a Mos (1443. god.),¹⁴ Vat₅ (1379. god.), Vat₁₉ (1465. god.) pripadaju drugoj skupini. Prva skupina tekstova se pokazala konzervativnijom i rigoroznijom što se tiče fonetskih i morfoloških kategorija, dok druga predstavlja tip mlađega glagoljskog teksta s čestim inovacijama naročito u fonetskoj kategoriji koje su posljedica pisareve individualnosti. Dojmljivi su brojni primjeri s očuvanom arhaičnom konsonantskom skupinom *žd* naspram mlađe realizacije *î*:

hoždahu Pm 167d Oxf 174a, *ishoždahu* N₂ 204d Lab 236c : *hořahu* Mos 195c Vat₅ 186c, *meždju* N₂ 204d, *meždu*, Vat₁₀ 165a : *meřu* Mos 195c Vat₅ 186d,

poběždeni N₂ 206a Dab 89a Brib 71b N₁ 201d : *pobęjeni* Mos 196c Vat₅ 187d itd.

Arhaičnost ali i tradicionalnost zapažene su u alternaciji *ь/i* kao npr. *obilie*, *bluřenie*, *pognetenie* itd. s obzirom na mlađi oblik s poluglasom *obilьe*, *bluřenьe*, *pognetenьe* itd., te u upotrebi *jata*¹⁵ čime se odražava duhovnost i dostojanstvo koje treba zadržati kanonski liturgijski tekst.

vatskoglagoljskih kodeksa, Slovo 38, Zagreb 1988, str. 78; A. Zaradija, *Prijevod 3,8 'Knjige o Jobu' u hrvatskoglagoljskim rukopisima*, Slovo 39–40, Zagreb 1990, str. 127–130; A. Zaradija Kiš, *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti* (doktorska disertacija), Zagreb 1991, str. 232–233.

¹¹ F. Pechuška, *ibid.*

¹² B. Grabar, *Ćirilometodski staroslavenski prijevodi u hrvatskoglagoljskim prijepisima*, Slovo 36, Zagreb 1986, str. 87–92.

¹³ N₂ sadrži cijelu *Knjigu o Jobu* osim slijedećih nekoliko stihova: 29,19–25; 30,1–17; 31,13–15; 38,4–41; 39,1–35.

¹⁴ Za tekst iz Mos brevijara, s obzirom na povijesne uvjete u kojima nastaje, ustanovljeno je da je prepisan iz Vat₅, vremenski najstarijeg začetnika hrvatske recenzije glagoljskih biblijskih tekstova, a koji međutim predstavlja tip mlađeg glagoljskog teksta više u fonetskoj a manje u morfološkoj i leksičkoj kategoriji.

¹⁵ Refleks *jata* je inače dvostruk: *e* ili *i*, što je rezultat penetracije govornog jezika na staroslavensku osnovu. Refleks *i* koji je nastao u drugoj potpunoj likvidaciji *jata* (v. D. Brozović, *Dva priloga proučavanju P. Zoranića*, 1. O Planina-

U morfologiji, mlađi oblici su u imperfektnim kontrahiranim nastavcima kao što su *tvorahu*, *orahu*, *predstoěhu* itd.¹⁶

Upotreba aorista je vrlo česta (70 posto glagola) od čega je stariji asigmatski oblik rjeđi:

pridь Mos 195c Vat₅ 187a N₂ 205a : *pridohь* Mos 196a Vat₅ 187b Oxf 175a.

Asigmatski oblik *da* i *padь* imaju samo Mos 196a i Vat₅ 187b, dok svi ostali imaju mlađi sigmatski oblik *dastь* i *padohь*, a staroslavizam *da-dite*¹⁷ zabilježen je samo u N₂ 207d.

Leksik *Knjige o Jobu* je vrlo bogat i raznovrstan počevši od naziva za floru i faunu do brojnih arhaizama čije je porijeklo i pravo značenje neizvjesno:

(1,14–16–17–18) *salь* grč. *ἄγγελος* lat. *nuntius* – sluga,

(3,5) *gorestь* grč. *πικρία* lat. *amaritudo* – gorčina duše,

(7,16) *oturěhь* ne zna se pravo značenje,

(16,15) *spolinь* lat. *gigas* – div,

(24,11) *torkulь* lat. *torcular* – preša itd.¹⁸

Latinska je sintaksa ostavila duboke tragove u staroslavenskom prijevodu *Joba*, kao i u drugim starozavjetnim tekstovima. Mnogi istraživači staroslavenske sintakse poput Kurza, Havraneka, Dostala, Večerke, Bauera i drugih, zabilježili su izrazito korištenje padežnih oblika bez prijedloga u raznim službama gdje kasnije obvezatno dolazi prijedlog, što se podudara s latinskim.¹⁹ Latinske konstrukcije s ablativom apsolutnim prenesene su u staroslavenske participijalne rečenice dativa apsolutnog i bezprijedložnog instrumentala. U našem kontekstu (Mos 197d, Vat₅ 189a, N₂ 207b, N₁ 202d, Dab 90a, Brib 72c) zapažena je i rijetka periferazna konstrukcija za trajni futur (5,24) *i uvedetь êko mirь iměti vačnetь krovь t'voi* kojom tekst dobija jači arhaični stilski kolorit.²⁰ Slavenski prijevod s infinitivom i *da* konstrukcijom za grčki finalni infinitiv, varira

ma, kao izvoru za jezična istraživanja, Zadarska revija VIII–1, Zadar 1959, str. 70–79) primjećuje se naročito u drugoj skupini tekstova: *jidihu* Mos 195d, *uzrit'* Mos 196c, *utišenie* Mos 198a, *slidiši*, *smihь* Mos 201c, *v' otoč'cihь* i *v' dol'cihь* Mos 205d itd.

¹⁶ Stariji nekontrahirani nastavci su rjeđi: *éděěhu* N₁ 200c *édiěhu* Lab 236c : *éděhu* N₂ 204d Vat₁₉ 150c Pm167a Dab 87d Brib 69 d *édihu* Vat₁₀ 164d D₂₁₅ 212r *edihu* Oxf 174 b *jidihu* Mos 195c Vat₅ > 186c.

¹⁷ Osnovu *dad-* imperativa *dadite* rano je potisnula osnova *da-* od koje je nastao imperativ *daite*, a kojega isključivo susrećemo u svim postojećim primjerima.

¹⁸ A. Zaradija Kiš, *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti* (doktorska disertacija), Zagreb 1991, str. 54–62.

¹⁹ *Исследования по синтаксису старославянского языка*, Издательство Чехословацкой Академии наук, Праг 1963.

²⁰ A. Vaillant, *Manuel du vieux-slave*, Paris 1964, str. 342.

samo u tekstovima prevedenim prema Vulgati,²¹ dok u onim prevedenim prema Septuaginti bilježimo jedino prijevod s infinitivom (1,15–16–17–19) i *azъ edinъ pridъ zvvestiti tebe* grč. *τοῦ ἀπαγγεῖλαι σοι*. Prema Kurzu²² upotreba *da* konstrukcije stilski boji tekst²³ i predstavlja živu osnovu ćirilometodskog jezika i njegove književne norme.

Opće je poznato da je *Knjiga o Jobu* literarno djelo bez presedana iz koga izvire istančanost osjećaja, dramatičnost situacije, elegancija stila itd, što se donekle postiže u slavenskom prijevodu upotrebom raznih književnih tehnika i ukrasa.²⁴ Iako se time strogo slijedi lat. tekst, to ropsko prilagođavanje ne umanjuje isticanje istančanosti našega prijevoda i nastojanje da ono bude što razumljivije. Pomutnju unosi povremeno nerazumijevanje lat. teksta ili prenošenje neke pogreške, čime se mijenja smisao teksta i tako dolazi do besmislenog prijevoda (28,15–17; 38,25–27; 39,13–18).²⁵ To nije ni čudo, jer je sama *Knjiga o Jobu* još kod Židova bila poznata kao uvijena i klizava (grčki retori kažu *prijeverna*).

S druge pak strane, zanos prevoditelja i njegovo saživljavanje s tekstem uzrokuje leksička odstupanja od latinskoga teksta, koja rezultiraju karakternijim i misaonijim, dojmlijivijim²⁶ i ekspresivnijim prijevodom. Slavenski se tekst prilagođava i podneblju, tako da za apstraktne i nepoznate izraze autor unosi poznate i tako tekst približava čitaocu koristeći se pritom sinonimijom (*dvari/vrata; zora/rano*) čija arhaičnost daje ton biblijskom tekstu, što otkriva autorovu elokvenciju i senzibilitet.²⁷ Iako je korpus naše studije relativno mlad i baziran isključivo na prijepisima, kroza sve se provlači nit (nama nepoznatog) prvotnog, vrlo profinjenog prijevoda ćirilometodske, prema Bruckneru »misteriozne Biblije«. To sve, osobito u odnosu na Vulgatu, prema kojoj je pokušana adaptacija starijega prijevoda sa Septuaginte, potvrđuje važnost tradicije Jeronimovog nasljeđa.

Kad govorimo o stilematici liturgijskog teksta kakav je *Knjiga o Jobu*, moramo priznati da ova granata književna kategorija nije do danas dovoljno istražena, te zbog toga pruža velike istraživačke mogućnosti.

²¹ (1,15–16) i *azъ edinъ ubezahъ. da vazvestil bimъ tebe* : (1,17–19) i *azъ edinъ ubezahъ zvvestiti tebe* lat. *nuntiarum tibi*.

²² J. Kurz, *Quelques remarques sur les balkanismes en vieux-slave*, Romanoslavica XII, Bucuresti 1966, str. 81–84.

²³ *Problematika překládní řeckých účelových infinitivu v staroslověnině*, Kapitoly za syntakse a morfologie staroslověnského jazyka, Praha 1972, str. 70–80.

²⁴ A. Zaradija Kiš, *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti* (doktorska disertacija), Zagreb 1991, str. 70–72.

²⁵ A. Zaradija Kiš, str. 73.

²⁶ A. Zaradija Kiš, str. 74.

²⁷ U stihu 39,9 grčki *ῥινόκερος* i lat. *rhinocero* (*Versio antiqua monoceros*) prevedeno je sa *volb*. Slaveni očito nisu poznavali nosoroga, te im je *volb* bio daleko razumljiviji pojam.

Iako je nastala na bazi strogog crkvenoslavenskog jezika, mnogobrojna stilska sredstva daju lingvističku sočnost, emotivnu nabijenost, ritam i melodiju, što »izravno upućuje na kontinuitet u izrazu, na povezanost sintaktičkih sredstava i strukture stilskih postupaka... raznorodnih književnih produkcija koje u sferi izraza izrastaju jedna iz druge«. ²⁸ Kako danas ne možemo ustanoviti važnost i izražajnost svih stilskih elemenata koje su cijenili ondašnji pisci, spomenimo samo neke elemente koji upućuju na razvedenost njihova stila usprkos potisnutoj individualnosti što je produkt onoga vremena. Mnogobrojni su primjeri fono i morfo stilema tipa (6,2) *grěsi moi imiže gnevъ t'voi utegъ i paguba*; (6,8) *ob'vite sutъ stazi stopi ihъ*; (12,5) *s'veča uničizena pred' po(mi)šlenami bogatago gotova k vr(ême)ni ugotovanomu* itd, zatim paralelna morfološka ponavljanja kao (13,14) *razdru pltъ moju zubi moimi i dušu moju nošu v r(u)ku moeju*, gomilanje imperativa kao (6,28-29) *daite uho i vidite eda lažu . otvečaitе m(o)lju vi*; (21,5) *slišite me i uboite se . i vložite prst' va usta vaša*, te funkcionalno korištenje polisindeta (1,1-2) *i bē m(u)žъ ta nevinanъ i pravъ . i boe se b(o)ga i ostupae ot vs(a)koga zla . i rodiše se emu... i dečeri...*; (12,14-15) *ače raz'drušitъ... ače zatv(o)ritъ... ače vzdržati vačnetъ... ače li pustet' e*. Razni oblici sinonimije »svojom đvojakom namjerom: ekspresivnom i komunikacijskom, odražavaju najneposrednije svjetonazor naših srednjovjekovnih pisaca«. ²⁹ Svi navedeni stilski elementi, a i mnogi drugi, upućuju na problematiku održavanja biblijskog stila, leksika, te sintaktičkih i semantičkih konstrukcija jezika Biblije kojega su naši glagoljaši uspješno približili čovjeku, a da pritom nije narušena strogoća i elastična realizacija crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoj redakciji.

Važno je napomenuti postojanje *Knjige o Jobu* u ćirilskim rukopisima u tzv. parimejnicima koji sadrže strogo odabrane stihove: ³⁰ 1,1-12; 1,13-22; 2,1-10; 38,1-23; 42,1-5. Od poznatih pedesetak parimejnika samo njih 12 ima sačuvana čitanja iz *Joba*. ³¹ Opće je poznato da ćirilski parimejnici počivaju na glagoljskoj osnovi prijevoda u koju je ugrađena ruska pravopisna tradicija. Jezik ćirilskih parimejnika bliži je prvotnom, jer nije doživljavao tolike promjene kroza stoljeća kao što je slučaj s hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskog jezika. Tako neminovno uspostavljamo vezu hrvatskoglagoljskih brevijara i ćirilskih parimejnika o čijoj

²⁸ E. Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb 1983, str. 396.

²⁹ E. Hercigonja, *ibid.* str. 427.

³⁰ Izbor stihova kroz koje se predočuje post, molitva, poniznost i pokora, vezan je za Veliki tjedan. (v. B. Lovrić, *Svetkovine Gospodinove u zapadnoj i istočnoj crkvi*, Wienae 1913, biskupska tiskara u Đakovu, str. 125-166).

³¹ *Knjiga o Jobu* se javlja u cjelini tek 1499. god. u Genadijevskoj *Bibliji* hrvatskoglagoljske osnove i parimejne redakcije, kao i u Ostrožskoj *Bibliji* iz 1581. god.).

je simbiozi u XI. st, opsežno pisao A. V. Mihajlov,³² a što iziskuje dalja vrlo precizna usporedna istraživanja.

Paralelno promatranje glagoljskih i ćirilskih kodeksa u našem slučaju zasniva se na vrlo malom korpusu prvih dviju glava *Knjige o Jobu* (posljednje glagoljski brevijari prema Septuaginti ne sadrže) iz čega smo zaključili:

1) Morfološki arhaizmi su jače izraženi u brevijarskom tekstu. To je slučaj npr. s arhaičnom konsonantskom skupinom *-sc* u (1,1) *avsid'scê* Vb₁ VO : *asutidêstêi* ParZah,³³ pa upotrebom stare anaforičke zamjenice (2,6) *i* Vb₁ VO : *jego* ParZah, zadržanim ne asimiliranim prefiksom *ot'* i *ob'* u primjerima (1,1; 1,8; 2,3) *otgrêbae* Vb₁ VO : *ogrêbajai* ParZah; (2,9d) *ob'drîžet'* Vb₁ : *odrîžatъ* ParZah (cf. A. VAILLANT, 70). Napomenimo također i staru upotrebu asigmatskog aorista u brevijarima koji je redovito zamijenjen sigmatskim oblikom u parimejniku:

(1,7; 1,16; 1,19) *prid'* Vb₁ VO : *pridoъ* ParZah,

(1,17) *obidu* Vb₁ VO: *obidoša* ParZah,

(1,21) *izid'* Vb₁ VO: *izidoъ* ParZah.

Dual je u parimejnom tekstu zamijenjen množinom (2,10) *ustnama* VO : *ustnami* ParZah. Obratni slučajevi su rjeđi.³⁴

2) Oba teksta obiluju leksičkim arhaizmima kao što su *velii*, *vêstnikъ*, *snuznici*, *hramina* itd., što potvrđuje njihov zajednički izvor.³⁵

3) Grafijske pogreške upućuju na zamjene glagoljskih slova u čitanju, a time i greške u ćirilskom tekstu: *Ѣ* za *Ѧ*, *Ѧ* za *Ѣ* itd, što upućuje na glagoljsku maticu ćirilskog teksta koja je u svom zapadnom pravcu doživljavala više inovacija. To osobito potvrđuje i netransliterirano glagoljsko slovo *Ѣ* (2 puta) kao brojčana vrijednost kojega smo zabilježili u *Hilandarskom parimejniku* 115v–116r srpske redakcije iz XIII. st.³⁶ Dakle, parimejna ćirilska verzija bi se neposredno vezala za glagoljsku brevijarsku koja je sa svoje strane vezana za arhaičniji i ispravniji predložak. Općenito gledano, sve upućuje na zajedničku glagoljsku pramaticu ćirilometodskog porijekla, iz koje je naša glagoljska verzija bliža prvotnoj. Taj prvotni tekst vjerojatno se sastojao od cjelovitog prijevoda *Knjige o*

³² A. V. Mihajlov, *К вопросу о литературном наследии св. Кирила и Мефодия в глаголических хорватских миссалах и бревиярах*. Из истории древнеславянского перевода кн. Бытия пр. Моисея, Варшава 1904.

³³ U komparativnoj analizi brevijarskog i parimejnog teksta, služili smo se tekstom *Zaharinskog parimejnika* iz 1271. god. (Job 175a–192b) koji je postao najrasprostranjeniji parimejni tekst među Južnim Slavenima i u Rusiji.

³⁴ A. Zaradija Kiš, 274

³⁵ A. Zaradija Kiš, 275.

³⁶ *Hilandarski parimejnik* iz XIII. st. br. 313 i *Dečanski* iz XIII./XIV. st. br. 141 su jedina dva parimejnika srpske redakcije koji sadrže odabrane dijelove *Knjige o Jobu*, s dodatkom u posljednjoj glavi (42,5–17).

Jobu, kako je zapisano u *Žitju Metodijevu*.³⁷ Teško je pomisliti da je u ono doba mogao biti samostalni izborni prijevod, koji bez postojeće cje-lovitve osnove ne bi imao nikakvog smisla. Isto tako je besmisleno izo-lirano proučavanje parimejnog teksta *Knjige o Jobu*. Dakle, u obzir dolaze samo paralelne glagoljsko-parimejne studije koje bi pomogle u rekon-strukciji prvotnog ćirilometodskog prijevoda *Knjige o Jobu*, ali nažalost samo u prve dvije glave.

POPIS KRATICA IZVORA

- Brib – *Bribirski brevijar* iz 1470. god.
 D₂₁₅ – *Brevijar* sign. D₂₁₅ iz XV. st.
 Dab – *Dabarski brevijar* iz 1486. god.
 Lab – *Ljubljanski brevijar* iz XV. st.
 Mav – *Mavrov brevijar* iz 1460. god.
 Mos – *Moskovski brevijar* iz 1442. god.
 MR 161 – *Brevijar* sign. MR 161 iz 1442. god.
 N₁ – *Novljanski 1. brevijar* iz 1459. god.
 N₂ – *Novljanski 2. brevijar* iz 1495. god.
 Oxf – *Oxfordski brevijar* iz XIV. st.
 Pad – *Padovanski brevijar* iz sredine XIV. st.
 ParZah – *Parimejnik Zaharinski* iz 1271. god.
 Pm – *Pašmanski brevijar* iz XIV. st.
 Vat₅ – *Vatikanski 5. brevijar* iz 1359. god..
 Vat₁₀ – *Vatikanski 10. brevijar* iz 1485. god.
 Vat₁₉ – *Vatikanski 19. brevijar* iz 1465. god.
 Vb₁ – *Vrbnički 1. brevijar* iz XIII/XIV. st.
 Vb₂ – *Vrbnički 2. brevijar* iz XIV. st.
 Vb₃ – *Vrbnički 3. brevijar* iz XV. st.
 VO – *Brevijar Vida Omišljanina* iz 1396. god.

RÉSUMÉ

LIVRE DE JOB DANS LES MANUSCRITS CROATOGLAGOLITIQUES

L'étude traite le problème du *Livre de Job* de l'Ancien Testament trouvé dans les manuscrits croatoglagolitiques. Parmi les différents manuscrits on note une trentaine de bréviaires qui contiennent un nombre différent de chapitres de Job. Ainsi on distingue deux groupes de bréviaires dont le texte de Job est traduit par rapport:

³⁷ U *Žitju Metodijevu* u 15. glavi piše »... přeloži vъ brъzě vse knigy ispyl'ny razvé Makavěi, otъ grъčьska jazika vъ slověnъskъ...«, v. Grivec-Tomšič, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses – Fontes*, Radovi Staroslavenskog instituta, br. IV, Zagreb 1960, str. 164.

1) à *la Septante* (grec) 2) *la Vulgate* (latin)

Dans le deuxième groupe de bréviaires on en trouve quatre (Vat*, Mos, N* Dab) qui contiennent presque tous les chapitres de Job (42).

On a conclu que le Livre de Job était traduit en vieux-slave premièrement par les apôtres slaves Cyrille et Méthode. Le Livre entier faisait partie de la *Bible mystérieuse* des Saints Frères, dont la reconstruction est presque impossible aujourd'hui. Les archaïsmes et les constructions archaïques entassés dans le *Livre de Job* ne sont pas suffisants pour sa reconstruction, mais ils font un matériel très riche pour les études du vieux-slave et de l'évolution du slavon croate.

Ce texte représente un vrai trésor pour la philologie en général, mais surtout pour la stylistique qui est surtout mise en relief dans ce texte-ci.

Il est important également de mentionner les manuscrits cyrilliques (les prophétologes) dont les textes choisis de Job sont basés sur un modèle glagolitique. Alors, ces textes sont plus proches de son original primitif, car leur langue n'a pas subi de tels changements durant des siècles, comme c'était le cas avec le slavon croate. La dimension et la fréquence du *Livre de Job* dans les bréviaires croataglagolitiques signalent son importance dans la liturgie slave. Le caractère moralo-éthique de cette histoire élargit son champ d'étude et ainsi le *Livre de Job* trouve sa place centrale dans les recherches littéraires.